

นิติศาสตร์ไทย : บทวิเคราะห์จากรากฐานในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์
และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

Thai Jurisprudence: An Analysis based on the Foundation of
the Treatise of Manudharmasastra and the Treatise of
Pradharmasastra

ดิเรก ควรรสมาคม*

บทคัดย่อ

การศึกษาประวัติศาสตร์ของกฎหมายไทยในอดีต ทำให้ทราบว่า ที่มาของกฎหมาย ได้แก่ คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์กับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ถือเป็นกฎหมายแม่บทที่ให้อำนาจ กษัตริย์ในการปกครอง ในการออกกฎหมาย การตัดสินคดี กระบวนการยุติธรรม ตลอดจนระบบ ขนชั้นของสังคม เหล่านี้คือผลของแนวคิดที่มาจากคัมภีร์ทั้งสอง อย่างไรก็ตาม ในรายละเอียด ของแนวคิดและหลักการตลอดจนความแตกต่างของคัมภีร์ทั้งสองดังกล่าว ประเด็นสำคัญที่ น่าสนใจ คือ ต้นกำเนิดที่ทำให้เกิดแนวคิดต่าง ๆ ดังกล่าวนี้นี้ที่มาจากแนวคิดหรือหลักการใดของ คัมภีร์ทั้งสองดังกล่าว การศึกษารายละเอียดของแนวคิดและหลักการตลอดจนความแตกต่างของ คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์กับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ รวมทั้งการทำความเข้าใจถึงเนื้อหาสาระของ คัมภีร์ทั้งสอง จะทำให้เกิดความเข้าใจต่อระบบกฎหมายไทยในอดีตจนถึงปัจจุบันได้ชัดเจนมาก ขึ้น ในบทความนี้มุ่งนำเสนอผลการค้นคว้าและวิเคราะห์ถึงสาระและความแตกต่างของคัมภีร์ทั้ง สองผ่านศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา โดยมีการโยงมายังตัวบทกฎหมายในอดีตจนถึง ปัจจุบันของไทย เพื่อเสริมสร้างและขยายพรมแดนของความคิดทางนิติศาสตร์ไทยในอีกทางหนึ่ง

คำสำคัญ: พระธรรมศาสตร์ มานวธรรมศาสตร์ นิติศาสตร์ไทย

* รองศาสตราจารย์, คณะนิติศาสตร์ มหาวิทยาลัยพายัพ, Email dk_pyu@hotmail.com

Abstract

From studying of the history of Thai laws in the past, it is known that the sources of the laws, i.e., the Treatise of Manudharmasastra and the Treatise of Pradharmasastra, were the primary laws which gave the kings' authorities in reign, legislation, jurisdiction, judicial administration, including social class system. These assumptions are all resulted from those two Source Texts. An interesting issue is that the sources which led to such assumptions were from which concepts or principles of the two Source Texts. The study of concepts and principles of the two Source Texts in details, the differences of them, as well as the comprehension of their contents will lead to clearer understanding of the systems of Thai laws in the past to the present. This article aims to present the results of an analysis of the contents and the differences of the two Source Texts through the Brahminism and the Buddhism in association with the Thai laws in the past to the present in order to be another way to reinforce and expand the frontiers of thoughts of the Thai laws.

Key words: Pradharmasastra ,Manudharmasastra, Thai Jurisprudence.

1. บทนำ

แม้ว่าจะมีการศึกษาประวัติศาสตร์กฎหมายไทยเกี่ยวกับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ว่า เป็นแหล่งที่มาสำคัญของกฎหมายไทยในอดีตตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น มาแล้วก็ตาม ในแง่ที่ว่า คัมภีร์ดังกล่าวเป็นกฎหมายแม่บทหรือเป็นแหล่งที่มากฎหมายไทยที่เป็นลายลักษณ์อักษร กล่าวคือ หลักการของคัมภีร์นี้ให้อำนาจแก่ผู้ปกครองในการออกกฎเกณฑ์มาบังคับใช้ ได้แก่ 1.พระราชกำหนดบทพระอัยการหรือพระอัยการ และ 2.พระราชสาส์น ซึ่งเป็นกรณีที่พระมหากษัตริย์ทรงมีพระราชวินิจฉัยกรณีที่เป็นปัญหาทางปฏิบัติ ออกมาเป็นพระราชสาส์น โดยมีตัวอย่างกฎหมายที่พระมหากษัตริย์ทรงออกมามุ่งบังคับใช้กับราษฎรทั้งหลาย ซึ่งเรียกว่า พระราชกำหนดบทพระอัยการหรือพระอัยการต่างๆ เห็นได้ชัดในสมัยอยุธยา อาทิเช่น พระอัยการลักษณะฝ่าฝืน พระอัยการลักษณะเบ็ดเสร็จ พระอัยการลักษณะวิวาทคดีดำ พระอัยการลักษณะขบถศึก เป็นต้น ส่วนแหล่งที่มาของกฎหมายไทยอีกสายหนึ่งคือ มาจากแหล่งที่ไม่เป็นลายลักษณ์อักษร ได้แก่ วิถีปฏิบัติ ธรรมเนียมประเพณี

วัฒนธรรม จารีตท้องถิ่น หรือที่เรียกกันว่า ฮีตสิบสองคองสิบสี่ กระบิลเมืองแปด เกษมเมืองหก ประเพณีเมืองสี่ เป็นต้น

อย่างไรก็ตาม แหล่งที่มาของกฎหมายไทยข้างต้น จากคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ ในตำรากฎหมายไทยยังไม่ค่อยจะมีการเปรียบเทียบวิเคราะห์ถึงหลักการและรายละเอียดของคัมภีร์ทั้งสองนั้น เพื่อให้เกิดความชัดเจนว่า สิ่งที่อยู่เบื้องหลังหรือที่มานั้นเป็นอย่างไรกันแน่ การทำความเข้าใจเพื่อทบทวนองค์ความรู้ของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์จึงเป็นประเด็นหนึ่งที่สำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่เกี่ยวข้องกับหลักของกฎหมายไทยในอดีต ซึ่งจะโยงไปยังสภาพสังคมชนชั้น หลักความเชื่อ หลักปฏิบัติ ระบบการพิจารณาคดี ตลอดจนการลงโทษ ในบทความนี้จึงต้องการศึกษาว่า คัมภีร์พระธรรมศาสตร์และคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ คืออะไร มีสาระสำคัญ และแตกต่างกันอย่างไรบ้าง อิทธิพลที่เกิดจากคัมภีร์ทั้งสองต่อกฎหมายไทยในอดีตจนถึงปัจจุบันเป็นอย่างไร

2. จากพระเวทสู่คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์

ในศาสนาพราหมณ์ (Brahmanism) ตั้งเดิมนับถือเทพสูงสุดคือพระพรหม โดยมีคัมภีร์ศักดิ์สิทธิ์คือ พระเวท (Vedas) ทั้งนี้ พระเวท แปลว่า ความรู้ แต่เป็นความรู้ซึ่งมาจากพระโอษฐ์ของพระพรหม อาจเรียกว่า อเปารุषเย แปลว่า ที่มิได้สร้างขึ้นด้วยมนุษย์แต่มีคุณสมบัติยืนยงคงอยู่ตลอดกาล (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, 2518: หน้า 8) พระพรหมเป็นเทพเจ้าผู้สร้างทุกสิ่งทั้งหลาย ไม่ว่าจะเป็นจักรวาล ดวงดาว โลกและสร้างมนุษย์ ตลอดจนสิ่งสรรพสัตว์ต่างๆ ทั้งนี้ถือกันว่า เริ่มมีพระเวท ในราว 1,500 ปีก่อนคริสตศักราช แต่มีการเขียนพระเวทเป็นลายลักษณ์อักษรในราวปี ค.ศ. 500 (ประยงค์ แสนบุราณ, 2547 : หน้า 11) พระเวทเป็นความรู้ทางศาสนาของชนอินเดียบุราณ มีเนื้อหาที่เกิดขึ้นมาตั้งแต่อดีตเรื่อยมา ประกอบด้วย

1. บทสวดสรรเสริญสูงสุดเทพเจ้าผู้ศักดิ์สิทธิ์ (ฤคเวท)
 2. การสวดว่าด้วยเพื่อขับกล่อมเทพเจ้าเมื่อเสด็จมาถึงพิธีบูชายันต์ (สามเวท)
 3. บทประพันธ์ว่าด้วยสูตรสำหรับใช้ในพิธีบวงสรวงบูชายันต์ (ยชุรเวท) และ
 4. บทสวดว่าด้วยเวทย์มนต์หรือคาถาเพื่อแก้ไขหรือทำพิธีในจุดประสงค์ต่างๆ เช่น แก้ไขการเจ็บป่วย ทำเสน่ห์ ไล่ผี ทำลายศัตรู (อถรรพเวท) (พิน ดอกบัว, 2545 : หน้า 14-15)
- ทั้งนี้การทำพิธีบูชายันต์ก็เป็นไปเพื่อการบูชาเทพเจ้าสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ในขณะนั้น คือ พระพรหม

ชาวอินเดียบุราณเชื่อว่า ข้อความในพระเวททั้งสี่ เป็นสิ่งที่ได้ยินมาจากเทพเจ้าหรือศรุต (Sruti) หรือคัมภีร์ศรุต หมายความว่า พระผู้เป็นเจ้าหรือพระพรหมเปิดเผยผ่านมาทางฤาษีเพื่อให้มนุษย์ทราบอีกทอดหนึ่ง จึงกลายมาเป็นเรื่องราวที่ว่าด้วยผู้ถ่ายทอดหลักการดังกล่าวให้แก่มนุษย์หรือพระมนู แล้วมนุษย์ถ่ายทอดให้กับนักปราชญ์โบราณ มาเป็นหลักการที่ได้กำหนดให้มวล

มนุษยชาติต้องปฏิบัติตาม ในรูปของคัมภีร์ที่เรียกว่า มานวธรรมศาสตร์ (แสง บุญเฉลิมวิภาส, 2554 : หน้า 284-285) กล่าวได้ว่าคัมภีร์พระเวท เป็นสิ่งที่มีได้เกิดจากการสร้างขึ้นด้วยมนุษย์ แต่เกิดขึ้นจากเทพเจ้าสูงสุด มีลักษณะยืนยงถาวรคงอยู่ตลอดกาล

นอกจากคัมภีร์ศรุตแล้ว ยังมีคัมภีร์ที่มนุษย์ได้จดจำปฏิบัติกันต่อๆ มาเป็นประเพณีอีกสองประเภท ได้แก่ ประเภทที่หนึ่ง คัมภีร์สมฤติประกอบด้วย คัมภีร์เวทวงค์หรือสูตร (Sutra) 6 แขนง คือ 1) ศึกษา = วิชาออกเสียง 2) ฉันทส = วิชาแต่งกาพย์กลอน 3) ไวยากรณ์ = วิชาไวยากรณ์ 4) นิรุกต์ = วิชาว่าด้วยที่มาของศัพท์ 5) โชติติษ = วิชาดาราศาสตร์ 6) กัลป์ปะ = วิชาพิธีกรรม ทั้งนี้สองแขนงแรกสำหรับอ่านคัมภีร์พระเวท ส่วนสองแขนงหลังสำหรับไปใช้ในพิธีบูชายันต์ ประเภทที่สอง คัมภีร์อุปเวท แปลว่าความรู้อันดับสองรองจากพระเวท ได้แก่ อายุรเวท = วิชาแพทยศาสตร์ ธนุรเวท = วิชายิงธนู คานธรรพเวท = วิชาดนตรีและขับร้อง ศัสตราศาสตร์ = วิชาอาวุธ (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, 2518 : หน้า 8-9) คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์แบ่งเป็นสามประเภท คือ หลักความประพฤติและปฏิบัติ (อาจารย์) อำนาจการตัดสินคดีความ (วैयाการ) และการลงโทษความผิด (ปราชญ์จิตต) ทั้งนี้หลักสามประการมาจากการรณนาขึ้นของฤาษีที่เกิดขึ้นจากอำนาจจิตใจของเทพเจ้า ซึ่งต่อมามีอิทธิพลเหนือระบบกฎหมายไม่เฉพาะในประเทศอินเดียเท่านั้น แม้แต่ในประเทศที่วัฒนธรรมอินเดียแผ่กระจายไปถึง เช่น พม่า ศรีลังกา ไทย ลาว เขมร เป็นต้น คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์ก็มีอิทธิพลเหนือระบบกฎหมายของประเทศนั้นๆ ด้วย (ทวีศักดิ์ ญาณประทีป, 2518 : หน้า 12-13)

อาจกล่าวได้ว่า พระเวทคือ คัมภีร์สูงสุดหรือเทียบได้ว่าเป็นกฎหมายสูงสุดของศาสนาพราหมณ์ อันเป็นแหล่งที่มาหรือบ่อเกิดของความรู้ด้านต่างๆ ของอินเดีย ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการสร้างโลก การตายแล้วไปไหน เรื่องของเทพเจ้า หลักการอันศักดิ์สิทธิ์ พิธีกรรม อำนาจของผู้ปกครอง กฎของสังคม เรื่องเกี่ยวกับจารีตประเพณี ขนชั้นวรรณะต่างๆ ในสังคมอินเดีย ผ่านคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ ซึ่งมีเนื้อหาว่า พระมนูเป็นผู้ถ่ายทอดหลักการอันเกี่ยวเนื่องกับหน้าที่ (ธรรม) ของวรรณะต่างๆ ให้แก่มหาฤาษีทั้ง 10 องค์ จากการที่พระพรหมสร้างสรรพสิ่งต่างๆ นี้และสร้างกฎเกณฑ์ต่างๆ ขึ้นมาให้พระมนูไปถ่ายทอดให้มหาฤาษีแล้วไปถ่ายทอดต่อไปบรรดาฤาษีต่างๆ เพื่อถ่ายทอดต่อแก่มนุษย์ มีถ้อยคำของมหาฤาษีที่ว่า “ขอให้พระองค์ตรัสบอกหน้าที่อันถูกต้องของวรรณะทั้งปวง เพราะพระองค์เท่านั้นที่ทราบว่าจะอะไรคือสิ่งที่ควรกระทำและไม่ควรกระทำตามบทบัญญัติแห่งพระพรหม” (ชาญณรงค์ บุญหนุน, นิติปรัชญาไทย 2548 : หน้า 84-85)

3. คัมภีร์พระธรรมศาสตร์

เมื่อก้าวถึงคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ จะต้องเข้าใจเคียงคู่กันไปว่า ในสังคมอินเดียโบราณนั้น ศาสนาพราหมณ์เกิดขึ้นมาก่อนพุทธศาสนานับพันปี และมีอิทธิพลของหลักการแนวคิดที่มาจากพระเวท ผ่านมาทางมนู และสืบต่อมายังผู้ปกครอง กษัตริย์ในสังคมอินเดีย

ตลอดจนยังมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตของผู้คนในสังคมอินเดียมาจนถึงทุกวันนี้ ต่อมาเมื่อพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ประกาศเผยแผ่คำสอนในพุทธศาสนา หลายเรื่องได้ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหลักที่มีในศาสนาพราหมณ์ มาเป็นหลักการในพุทธศาสนา เช่น การอธิบายเรื่องกำเนิดโลก การเกิดขึ้นของผู้ปกครอง การเปลี่ยนจากที่ถือว่า เทพเจ้าสูงสุด มาเป็น ถิอธรรม/ธรรมะ สูงสุด (Supremacy of Dhamma) ระบบชนชั้นที่ศาสนาพราหมณ์กำหนดไว้ตายตัวสี่ชนชั้นได้แก่ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร มาเป็นไม่มีชนชั้น โดยถือว่า มนุษย์ทุกคนสามารถบวชเรียนในธรรมวินัยได้ เปลี่ยนระบบการบูชาอันต์มาเป็นการทำงาน ทำให้ศาสนาพราหมณ์ได้รับผลกระทบอย่างมากในขณะนั้น และต่อมาได้มีการปรับแนวคำสอนใหม่มาเป็นศาสนาฮินดูในอินเดียจนถึงปัจจุบัน

เมื่อจุดเริ่มของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาจากหลักการในพุทธศาสนาดังกล่าวมาข้างต้น ต่อมาแนวคิดคำสอนเหล่านี้ได้แผ่ขยายจากอินเดียเข้ามาในประเทศไทยเพื่อนบ้านด้วย ได้แก่ ลังกา มอญ พม่า ลาวและไทย ในราวปี ค.ศ.770 (ชาคริต อนันทรามัน, 2556 : หน้า45) โดยพระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดียได้ยกทัพปราบปรามทางตอนใต้ของอินเดียทำให้มีการอพยพมาทางตะวันออกของอินเดีย และนำเอาวิทยาการ ความรู้รวมทั้งคำสอนในศาสนาพราหมณ์มาเผยแพร่ รวมทั้งคำสอนในพุทธศาสนาด้วย ในขณะนั้นมอญหรืออาณาจักรมอญมีความเจริญรุ่งเรือง โดยเฉพาะพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทได้เข้ามายังเมืองหลวงขณะนั้นคือหงสาวดี ความเจริญของมอญมีปรากฏในบรรดาคัมภีร์ที่เรียกว่า ธรรมสัทถัม ซึ่งเรียบเรียงเป็นภาษาบาลีและภาษาพม่า โดยพระธรรมวิลาสและพระเจ้าวเรรุ (ฟ้าร่ว) ในราวปี พ.ศ.1717 ทั้งนี้ยังมีความเห็นที่ไม่ตรงกันอยู่ว่า คัมภีร์ธรรมสัทถัม หรือคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ นี้เข้ามาสู่ไทยตั้งแต่ในสมัยสุโขทัยหรือเข้ามาในสมัยอยุธยาตอนต้น (ร แลงกานต์, 2553 : หน้า45-47)

สำหรับสาระสำคัญของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ในแบบพุทธศาสนา จะแตกต่างจากคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์ กล่าวคือ ที่มาของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์มาจากตำนานเรื่องพระมนู บวชเป็นฤาษี มีนามว่า มโนสาราจารย์ ทำหน้าที่ตัดสินคดีความแทนพระเจ้าสมมุติราช แต่ตัดสินด้วยความไม่เป็นธรรม ในคดีพิพาทเรื่องไร่แดง เลื่อยข้ามเขตไปออกผลแดงในที่ของเจ้าของที่ดินอีกคนหนึ่ง ผลแดงจะเป็นของใคร มีคำตัดสินว่า ผลแดงอยู่ในที่ดินของใครผู้นั้นก็เป็นเจ้าของหรือมีกรรมสิทธิ์ ดังนั้นเจ้าของต้นแดงจึงเป็นฝ่ายแพ้เพราะคำตัดสินดังกล่าว ต่อมาเจ้าของต้นแดงจึงไปถวายฎีกาต่อพระเจ้าสมมุติราช ว่าการตัดสินของมโนสาราจารย์ไม่ยุติธรรมซึ่งได้ทรงตรวจสอบและพิจารณาตัดสินใหม่ว่า เจ้าของต้นแดงควรเป็นผู้มีกรรมสิทธิ์ในผลแดงดังกล่าว ทำให้มโนสาราจารย์เกิดความละอายเพราะทำให้เสียความเป็นธรรม จึงลาออกไปบวชเป็นฤาษีจนบรรลุฌานสมาบัติ มีฤทธิ์เหาะไปยังขอบกำแพงจักรวาล และจดเอาบาปอื่นเป็นหลักคำสอนตัวอักษรที่จารึกขนาดเท่าคชสีห์ ถือเป็นแม่บทกฎหมายที่ถูกต้องกลับมาสั่งสอนและมาแต่งเป็น คัมภีร์พระธรรมศาสตร์ (วินัย พงษ์ศรีเพียร, 2547 : หน้า14)

4. หลักธรรมในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์

เมื่อได้ทราบว่าคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ เป็นคัมภีร์ที่สืบเนื่องมาจากหลักการของพุทธศาสนา ในแง่ที่ว่า เป็นเสมือนหลักการสูงสุดหรือเป็นกฎหมายแม่บทที่กำหนดให้ผู้ปกครองต้องถือปฏิบัติในการทำหน้าที่ต่อบ้านเมืองและต่อราษฎรทั้งหลาย ประเด็นสำคัญต่อไปคือ หลักธรรมหรือหลักการของพุทธศาสนา มีอะไรบ้าง ทั้งนี้หากเข้าใจหลักการนี้ให้ถ่องแท้ การทำความเข้าใจถึงระบบกฎหมายไทยในอดีตและภูมิปัญญาของคนในยุคนี้ จะช่วยให้การเรียนการสอนกฎหมายไทย มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

หลักการของพุทธศาสนานั้น อาจมีความเห็นหลากหลาย เป็นต้นว่า หลักอริยสัจสี่ หลักการกระทำหรือหลักกรรม ให้ประพฤติดี ละเว้นชั่ว หรือ หลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย (หลักปัจจุสมุปบาท) แต่ในหัวข้อนี้จะได้อธิบายหลักการใหญ่ที่สำคัญมากของพุทธศาสนา คือ หลักธรรมวินัย (Dhamma & Vinaya) ซึ่งถือเป็นชื่อเรียกดั้งเดิมของพุทธศาสนา (พระพรหมคุณาภรณ์, 2528)

คำว่า ธรรมวินัย แม้ว่าจะไม่มีการใช้เรียกเป็นชื่อของพุทธศาสนาในปัจจุบันแล้ว แต่คำนี้ถือเป็นหัวใจสำคัญในการอธิบายพุทธศาสนาได้อีกแง่หนึ่ง กล่าวคือ พระพุทธเจ้าทรงค้นพบสัจธรรมของความจริงในทุกสิ่งที่เรียกว่า ธรรมหรือธรรมะ และต่อจากนั้นพระองค์ทรงจัดตั้งวางระบบให้หลักการของความจริงหรือธรรมะนี้ สามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ในทางปฏิบัติ จึงเรียกว่า วินัย ดังนั้นต้นทางของความเข้าใจในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ต้องเข้าใจหลัก “ธรรมวินัย” ให้ชัดเจนเสียก่อน โดย

ธรรมหรือธรรมะ เป็นคำที่กว้างและหาคำอธิบายหรือคำจำกัดความได้ยากมาก แต่ความหมายที่พอให้เข้าใจมี 4 ความหมาย คือ ธรรมชาติ ธรรมดา ธรรมจริยา และธรรมเทศนา ดังนี้ (ดิเรก ควรสมาคม, 2557: หน้า 21-23)

(1) ธรรม ในความหมายแบบ**ธรรมชาติ** : คำว่าธรรมหรือธรรมะในความหมายแรกนี้จะกว้างขวางที่สุด ครอบคลุมทุกสิ่งทุกอย่าง จึงกล่าวได้อีกแง่หนึ่งว่า ไม่มีอะไรไม่ใช่ธรรม ในความหมายแรกนี้ ธรรมหมายถึง สิ่งทั้งหลายทั้งปวงบรรดามี ไม่ว่าจะเป็นสิ่งที่มองเห็นมีรูปหรือมองไม่เห็น สิ่งที่ไม่มียุข (รูปธรรมกับอรูปธรรมหรือนามธรรม) หรือจะเป็นเรื่องทางวัตถุ/ทางจิตใจก็ตาม หรือจะเป็นสิ่งที่ดีหรือไม่ดี/สิ่งไม่ดีไม่ร้ายกลางๆก็ตาม เรียกว่า กุศลธรรม อกุศลธรรม อัปยาคตธรรม ธรรมในความหมายแรกนี้ จึงกว้างขวางครอบคลุมหมายรวมทั้งหมดทั้งสิ้น

ธรรมะในแง่ สิ่งที่มีมองเห็นได้ (รูปธรรม) ได้แก่ ดวงอาทิตย์ ดวงดาว ดวงจันทร์ โลก สัตว์ ต้นไม้ มนุษย์ เครื่องบิน คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์ ฯลฯ

ธรรมะในแง่ สิ่งที่มีมองไม่เห็น (นามธรรม) ได้แก่ ความดี ความชั่ว ความเหงาม โกรธ โลก ความรักเมตตา กรุณา ความยุติธรรม แรงดึงดูด แรงโน้มถ่วง จนถึงนิพพาน

ธรรมะในความหมายแรกที่ครอบคลุมนี้ จึงเรียกในทางพุทธศาสนาได้ว่า “ธรรมชาติ” แต่ต้องระวังว่า คนมักเข้าใจว่าธรรมชาติไม่ใช่สิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ หรือเข้าใจไปว่าสิ่งที่มนุษย์ประดิษฐ์ไม่ใช่ธรรมชาติ เช่น รถยนต์ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ เป็นต้น เหล่านี้ไม่พ้นธรรมะ เพราะถึงอย่างไรก็ตามรถยนต์ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ ล้วนเป็นของเกิดจากสิ่งที่มีอยู่ตามธรรมดาในธรรมชาติ ไม่ได้ไปเอามาจากไหน แม้จะออกมาเป็นรูปตามการประดิษฐ์ขึ้นของมนุษย์ ก็เป็นเพียงรูปร่างที่มนุษย์แปรประดิษฐ์คิดค้นขึ้น แต่สาระเนื้อแท้ของรถยนต์ คอมพิวเตอร์ โทรศัพท์มือถือ ก็ยังเป็นสิ่งที่อยู่ในธรรมชาติ และเป็นไปตามกฎธรรมชาติ ไม่พ้นไปจากหลักความเป็นจริงความเป็นไปได้เลย สิ่งประดิษฐ์ทางวิทยาศาสตร์เหล่านี้อาจเรียกว่า ธรรมชาติแปรรูป ดังนั้นธรรมะในความหมายแรก สรุปสั้นที่สุดคือ สิ่งต่างๆทั้งหลายบรรดามี

(2) **ธรรม** ในความหมายแบบ **ธรรมดา** : คำว่าธรรมหรือธรรมะในความหมายที่สอง คือ ความเป็นจริงหรือความเป็นไปของสิ่งต่างๆ ทั้งหลายบรรดามีเหล่านั้น เช่น ต้นมะม่วงมีการงอกจากเมล็ดมะม่วง แล้วเจริญเติบโตจนออกผลมะม่วงในป่า จนท้ายสุดเมื่อสิ้นอายุไขก็จะเหี่ยวเฉาตายลงในที่สุด หากเรารู้ว่าต้นไม้นี้คือต้นมะม่วง นี่ก็ คือ ธรรมในความหมายแรก (ธรรมชาติ: รูปวัตถุ) ต่อมา หากรู้ความเป็นไปหรือความเป็นจริงของสิ่งต่างๆทั้งหลายที่มีกฎเกณฑ์แห่งความจริงกำกับอยู่ เราสามารถจัดการหรือหาประโยชน์จากความเป็นจริงได้ เช่น ความเป็นจริงของต้นมะม่วงเป็นธรรมชาติ เจริญเติบโตขึ้นมา เมื่อมนุษย์รู้ว่าต้นนี้เป็นอย่างไร ออกผลอย่างไร ก็จัดการได้ เช่น แทนที่จะไปคอยเดินทางหาผลในที่ห่างไกล จึงนำเมล็ดมาปลูกที่บ้าน ต่อมาเมื่อรู้มากขึ้น อาจตอนกิ่งมาปลูกให้เร็วขึ้น

ธรรมะในความหมายที่สอง คือ ความเป็นจริง หรือความเป็นไปของสิ่งต่างๆทั้งหลายบรรดามี หรือเรียกสั้นที่สุดคือ ธรรมดา

(3) **ธรรม** ในความหมายแบบ**ธรรมจริยา** : คำว่าธรรมหรือธรรมะในความหมายที่สาม คือ ธรรมะเป็นข้อปฏิบัติที่มนุษย์ต้องทำให้สอดคล้องกับธรรมดาของธรรมชาติ หรือข้อประพฤติปฏิบัติที่มนุษย์ต้องทำให้การดำเนินชีวิตสอดคล้องกับความจริงของสิ่งทั้งหลายทั้งปวงนั้น (มุ่งให้เกิดผลดี) ธรรมะในความหมายที่สามนี้ จะสัมพันธ์กับมนุษย์ ด้านการประพฤติปฏิบัติให้เกิดผลดีเนื่องจากมนุษย์จะสัมพันธ์กับธรรมดาและธรรมชาติ ไม่ว่าจะเป็นการที่มนุษย์จะต้องกินอาหาร ระบบขับถ่าย มนุษย์จึงต้องการมีชีวิตที่ดีต้องปฏิบัติต่อการกินอยู่ให้เป็นให้ดี ดังนั้นมนุษย์จะต้องรู้ความเป็นจริง (ธรรมดา) ความเป็นไปของสิ่งต่างๆ เหล่านั้น(ธรรมชาติ) เพื่อปฏิบัติให้ถูกต้องให้เกิดผลที่ดีต่อชีวิตมนุษย์ เช่น ไฟ เป็นธรรมชาติ ธรรมดาของไฟ คือ ร้อน ไฟเกิดจากเหตุปัจจัยคือ เชื้อ อันได้แก่ ไม้ ก๊าซออกซิเจน เป็นต้น ถ้าร่างกายไปถูกก็จะร้อนเผาไหม้ จะเกิดความลำบาก หากมนุษย์จะได้ประโยชน์จากไฟก็ต้องปฏิบัติต่อไฟ (ธรรมชาติ) ให้ถูก เช่น การนำไฟซึ่งธรรมดามีความร้อนไปใช้ประโยชน์ในการหุงข้าวทำอาหาร ธรรมในความหมายที่สาม จึงเรียกว่า ธรรมจริยา

(4) **ธรรม** ในความหมายที่เป็นคำสอน **ธรรมเทศนา** : เนื่องจากความสามารถของมนุษย์ทั่วไป จะไม่รู้ในความจริงความเป็นไปของธรรมดา ธรรมชาติ และไม่รู้ในสิ่งที่ควรประพฤติปฏิบัติ ต่อมาจึงมีมนุษย์ที่ค้นพบความจริงในธรรมดาและธรรมชาติ รวมทั้งข้อที่ควรประพฤติปฏิบัติ แล้วนำมาเผยแพร่ประกาศให้แก่ผู้ที่ไม่รู้เหล่านั้น ธรรมในความหมายนี้ ก็คือ คำบอกเล่าที่สื่อไปยังความหมายในสามข้อแรกนั้น หรือเป็นตัวแทนของธรรมในสามข้อข้างต้น จึงเรียกว่า คำสอนของพระพุทธเจ้า เรียกธรรมในความหมายนี้ว่า ธรรมเทศนา

ส่วนคำว่า **วินัย** นั้น คือการจัดตั้งวางเป็นระบบหลักระเบียบกฎเกณฑ์เพื่อให้มนุษย์ได้เข้าถึงตัวความจริงซึ่งเป็นธรรมชาตินั้น ความฉลาดของมนุษย์นี้เอง จึงทำให้เกิดกฎที่มนุษย์มาจัดตั้งวางกำหนดเป็นกฎระเบียบในหมู่มนุษย์ด้วยกันหรือในหมู่ชนในสังคม หากเทียบกับปัจจุบัน กฎหมายก็คือวินัยอย่างหนึ่งนั่นเอง เพราะคำว่ากฎหมายในแง่ของพุทธศาสนา หมายความว่า ข้อกำหนดหรือข้อตกลงการยอมรับร่วมกันของมนุษย์ หรือ “กฎ” มีความหมายว่า ข้อกำหนดข้อตกลง ส่วน “หมาย” คือการหมายรู้ร่วมกัน รับรู้ด้วยกัน

กฎหมายก็คือ กฎมนุษย์ (กฎของมนุษย์) ในแง่ที่ว่า เป็นเรื่องที่มนุษย์ทั้งหลายพยายามจัดตั้งวางเป็นระบบ กฎเกณฑ์ต่างๆ หรืออาจเรียกอีกแบบได้ว่า “กฎคนทำ” หรืออาจเรียกว่า “กฎสมมุติ” เพราะสมมุติ แปลว่า การมีมติยอมรับร่วมกัน หากจะสรุปให้เห็นในด้านความหมายของกฎหมายในอารยธรรมตะวันออก โดยเฉพาะพุทธศาสนา อาจกล่าวได้อย่างสั้นที่สุดว่า กฎหมายคือ กฎมนุษย์หรือกฎสมมุติ กล่าวอีกแบบได้ว่า กฎหมายคือธรรมในอีกลักษณะหนึ่ง

ดังนั้น หลักธรรมในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ของพุทธศาสนา ที่กว้างและครอบคลุมทั้งหมดก็คือ ธรรมวินัย ส่วนในคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์คือ หลักเทพเจ้าสูงสุดหรือถือพระพรหมสูงสุดตามคัมภีร์พระเวท

5. ข้อแตกต่างของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์กับคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์

เมื่อทราบถึงความเป็นมา ความหมายและสาระของคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ดังที่อธิบายไว้ข้างต้น ในส่วนนี้จะได้อธิบายเปรียบเทียบความแตกต่างของคัมภีร์ทั้งสองประกอบไปกับหลักกฎหมายไทย ดังนี้

5.1 การเกิดขึ้นของผู้ปกครอง

ตามคัมภีร์มานาวธรรมศาสตร์ของศาสนาพราหมณ์อธิบายว่า พระพรหม เป็นเทพเจ้าสูงสุดเป็นผู้สร้างทุกสิ่งขึ้น (Creator) ผู้ปกครองหรือกษัตริย์ในคติของศาสนาพราหมณ์เกิดจากแขนของพระพรหม การเกิดจากแขนก็เพื่อทำหน้าที่ในการรบ ตลอดจนเพื่อคุ้มครองประชาชน และต้องปฏิบัติตามหลักของศาสนาและความประสงค์ของพระผู้เป็นเจ้าของตน กษัตริย์ทรงเป็นรัฐาธิปัตย์หรือกษัตริย์คือรัฐ จึงมีลักษณะเป็นเทวราชหรือเทวราชา เพราะเมื่อประกอบพิธีราชสุยะ เทพทั้งแปดจะมารวมอยู่ในพระองค์ คือ พระอินทร์ พระยม วายุ สุริยะ อัคนี วรุณ

พระจันทร์และเทพกุเบร (วินัย พงศ์ศรีเพียร, 2547 : หน้า11) โดยมีพราหมณ์เป็นผู้ประกอบพิธีกรรมที่แสดงถึงความยิ่งใหญ่ ด้วยการบูชายันต์ กษัตริย์องค์แรกคือ พระมนู

ส่วนการเกิดขึ้นของผู้ปกครองตามคติพุทธศาสนาใน อัครัญญสูตร ที่ขนิยายแสดงไว้ว่า ในสังคมบุพกาลนั้น มนุษย์อาศัยอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่มเล็กๆ จำนวนผู้คนมีไม่มากนัก มีความใกล้ชิดกับธรรมชาติที่สมบูรณ์ กล่าวคือ การทำมาหากินของมนุษย์นั้นไม่ซับซ้อน มีลักษณะง่ายๆ โดยสามารถไปใช้ประโยชน์จากธรรมชาติ เพียงแต่ไปเก็บผลผลิตพืชผลจากธรรมชาติมากินมาใช้ ในขณะนั้นไม่มีการไปนำมาเพื่อเก็บกักตุนไว้ ต่อมาเมื่อมีการกำหนดเขตแดนและมีการแบ่งกรรมสิทธิ์เกิดขึ้น จากการเพิ่มมากขึ้นของประชากรตามสภาพสังคมและธรรมชาติ มีคนที่มีความโลภเข้าไปทำการลักขโมยทรัพย์ (ได้แก่ ข้าวสาลี) ในแดนของผู้อื่น เมื่อถูกจับได้ในระยะแรกก็ว่ากล่าวตักเตือนบุคคลนั้นแล้วปล่อยตัวไป ทำให้คนเหล่านั้นเกิดความอับอายจึงเข้าไปลักขโมยอีก จึงถูกจับได้และตักเตือนปล่อยตัวกลับไปเช่นเดิม เป็นเช่นนี้อยู่เรื่อยๆ ทำให้ต่อมาเมื่อมีคนมาลักขโมยและถูกเจ้าทรัพย์จับได้ จึงเกิดความโกรธแค้นมีการใช้กำลังทุบตีและประทุษร้ายบุคคลที่ประพฤติดนเป็นขโมย เมื่อเป็นเช่นนี้กลุ่มคนที่มีสติปัญญาในสังคมขณะนั้นเห็นว่า คงปล่อยให้เช่นนี้ไม่ได้ เพราะสังคมจะวิปริต จึงมีการประชุมกันและเสนอว่า ควรมีการร่วมกันเลือกบุคคลคนหนึ่งมาในชุมชนที่มีลักษณะดี มีสติปัญญาและมีความรู้ความสามารถขึ้นมาเป็นผู้ตัดสินเรื่องราวข้อพิพาทต่างๆ (ที่มาการเลือกตั้งและการมอบอำนาจ) และเพื่อให้เขาทำหน้าที่ดังกล่าวได้เต็มที่จึงตกลงให้มีการแบ่งส่วนของข้าวสาลีให้เพื่อไม่ต้องไปหาหรือเก็บอาหาร กล่าวคือ ให้ทำหน้าที่ได้อย่างเต็มที่ไม่ต้องพะวงกับการทำมาหากิน บุคคลที่ได้รับการคัดเลือกให้เข้ามาทำหน้าที่เพื่อตัดสินนี้ คือ ที่มาของผู้ปกครองในสังคมขณะนั้น ซึ่งเรียกว่าเป็นบุคคลที่มหาชนยอมรับร่วมกันเลือกขึ้นมา (มหาชนสมมติ) และให้มีอำนาจให้เป็นใหญ่ในเขตแดนที่จัดสรรให้ (ชัตติยะ) ต่อมาเรียกบุคคลนี้ว่า กษัตริย์ (ผู้เป็นใหญ่ในเขต) ผู้ปกครองและการปกครองจึงได้เป็นรูปร่างขึ้นมา และอาจเรียกว่า “ราชา” หมายถึง ผู้ยังให้ประชาชนเกิดความพึงพอใจ เกิดความยินดี

ดังนั้น การเกิดขึ้นของผู้ปกครองในคติพุทธศาสนา จึงเกิดจากการเลือกตั้งนั่นเอง อาจกล่าวได้ว่าระบบเลือกตั้งเกิดขึ้นมาแต่ครั้งพุทธกาลนั้นแล้ว ผู้ปกครองที่เรียกว่า มหาชนสมมติ หรือกษัตริย์หรือราชา จะต้องปกครองอาณาประชาราษฎร์ด้วยการยึดถือธรรม/ธรรมะเป็นใหญ่เป็นสำคัญ ได้แก่ หลักทศพิธราชธรรม หลักจักรวรรดิวัตร ราชสังคหวัตถุสี่ เป็นต้น การปกครองของกษัตริย์นั้น ต่อมาเป็นการสืบสายโลหิต ดังนั้น ผู้ปกครองหรือราชาจะต้องแสดงให้เห็นถึงสัญลักษณ์แห่งอำนาจของตน แต่เป็นอำนาจที่ต้องอยู่ภายใต้ความถูกต้องชอบธรรม หลักของการปกครองในอีกแง่หนึ่งก็คือ หลักนิติธรรม หรือแบบ

คติการเกิดขึ้นของผู้ปกครองของพราหมณ์กับพุทธจึงต่างกันในเรื่องที่มาเนื่องจาก พุทธศาสนาผู้ปกครองหรือกษัตริย์มาจากการที่มนุษย์เลือกบุคคลขึ้นมาที่เรียกว่า มหาชนสมมุติ ส่วนของพราหมณ์มาจากพระพรหมกำหนดให้เป็นตามวรรณะ

ปัจจุบันผู้ปกครอง ตามที่รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (เช่นฉบับ 2540 และ 2550) ได้กำหนดไว้ คือ นายกรัฐมนตรีและรัฐมนตรี รวมเรียกว่า คณะรัฐมนตรี มีหน้าที่บริหารราชการแผ่นดิน อาจเรียกว่ารัฐบาล (มาตรา 171) ทั้งนี้พระมหากษัตริย์ทรงแต่งตั้งคณะรัฐมนตรี เมื่อเปรียบเทียบการได้มาซึ่งผู้ปกครองในระบอบประชาธิปไตยของไทยตามรัฐธรรมนูญดังกล่าว จะเห็นได้ว่า สอดคล้องกับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ในพุทธศาสนาที่อธิบายไว้ในเรื่องการเกิดขึ้นของผู้ปกครองมาจากการเลือกของประชาชนส่วนใหญ่ของชุมชนแม้ในยุคบุพกาล เพียงแต่ต่างกันในเรื่องระบบที่เรียกว่าราชาธิปไตยมาเป็นประชาธิปไตย ที่ให้สิทธิและอำนาจแก่ประชาชนในการเลือกตัวแทน/ผู้แทน เพื่อไปทำหน้าที่เป็นรัฐบาลหรือคณะรัฐมนตรีในที่สุด อาจกล่าวได้ว่าระบอบการปกครองในปัจจุบันที่รัฐบาลเป็นผู้ปกครองนี้ ได้รับเอาพระราชอำนาจจากพระมหากษัตริย์มาเพื่อใช้อำนาจบริหารบ้านเมือง แต่อาจไม่ได้รับเอาพระราชธรรมหรือหลักธรรมสำหรับผู้ปกครองมาด้วย จึงเกิดปัญหาการไม่ยอมรับของประชาชนเกิดการเปลี่ยนรัฐบาลอยู่บ่อยครั้ง

5.2 ระบบชนชั้นในสังคมและบทลงโทษ

เนื่องจากความเชื่ออันศักดิ์สิทธิ์ในพระพรหมว่าเป็นผู้สร้างทุกสิ่งรวมทั้งมนุษย์ ดังนั้นตามคัมภีร์พระเวทและมานวธรรมศาสตร์จึงกำหนดให้บุคคลที่เกิดมานั้นเป็นวรรณะ หรือเป็นชาติตระกูลสี่คือ กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์ ศูทร หรือบ้างก็ถือว่า วรรณะพราหมณ์สูงกว่า กษัตริย์ และเมื่ออยู่ในวรรณะใดแล้วจะมีข้อปฏิบัติเฉพาะสำหรับวรรณะนั้นๆ เช่น กฎว่าด้วยการแต่งงาน อาหารการกิน การประกอบอาชีพ ที่อยู่อาศัย หากมีการแต่งงานข้ามวรรณะ บุตรที่ออกมาเรียกว่า จันฑาล ที่สำคัญต่อมาก็คือ การศึกษาหรือการเรียนในยุคนี้จะมีข้อห้ามคนวรรณะต่ำเข้ามาเรียนพระเวท หากฝ่าฝืนจะมีการลงโทษรุนแรงมาก เช่น หากคนวรรณะศูทรแอบมาฟังการเรียนพระเวท ให้เอาตะกั่วหลอมหยอดหู หรือหากสาธยายพระเวทย์ให้ติดลิ้น ถ้าเข้ามาเรียนพระเวทจับได้ให้ผ่ากายเป็นสองซีก เหล่านี้ถือเป็นบทลงโทษที่กำหนดในศาสนาพราหมณ์ ดังนั้นบทลงโทษที่รุนแรงดังกล่าว ได้เข้ามามีอิทธิพลในกฎหมายไทยโดยเฉพาะอย่างยิ่งในมั่งรายศาสตร์แห่งอาณาจักรล้านนาและพระราชกำหนดบทพระอัยการในสมัยอยุธยา เช่น ในมั่งรายศาสตร์โทษหนีสงคราม หรือการฆ่าคนตาย ทำลายศาสนสถาน เผาบ้านเรือน คือ ประหารชีวิต ซึ่งตรงกับโทษในพระอัยการขบดศึกและพระอาญาหลวงสมัยอยุธยาที่มีการกำหนดโทษแบบนี้เช่นเดียวกัน นอกจากนี้ยังมีโทษตัดมือตัดเท้าอีกด้วย เช่นนี้ถือได้ว่ามาจากหลักการลงโทษในศาสนาพราหมณ์นั่นเอง

สำหรับพุทธศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าประกาศธรรม ได้ทรงเผยแพร่งานที่ตรงข้ามกับศาสนาพราหมณ์ในเรื่องวรรณะของพราหมณ์ กล่าวคือ ทรงไม่เห็นด้วยกับการแบ่งวรรณะของพราหมณ์ แต่ทรงสอนให้คนทุกคนมีความเท่าเทียมกัน ก็คือความเสมอภาค ทรงให้สิทธิและเสรีภาพในการเข้ามาศึกษาเล่าเรียนในบวรพุทธศาสนา คือ ไม่ทรงกำหนดห้ามคนวรรณะใดบวชเรียน ทุกคนสามารถเข้ามาบวชเรียนได้ ส่วนหลักการในเรื่องการเช่นสรงบูชาเทพเจ้าของพราหมณ์คือ การบูชาด้วย โดยการนำสัตว์จำพวกแพะ แกะ วัว มามัดรวมกันไว้และทำพิธีฆ่าสัตว์เหล่านั้นบูชาเทพเจ้า พุทธศาสนาสอนให้เลิกการบูชายันต์เหล่านั้นทั้งหมด แต่ให้ยัณฑ์กลายมาเป็นพิธีบำเพ็ญทาน โดยไม่เบียดเบียนคนและสัตว์ (พระพรหมคุณาภรณ์ ,พุทธธรรม 2549 : หน้า 281)

ด้านระบบชนชั้นในสังคมไทยอดีต พบว่า ในสมัยสุโขทัยมีสองชนชั้น คือ ชนชั้นปกครองกับชนชั้นสามัญ โดยชนชั้นปกครอง ได้แก่ ขุนนาง อำมาตย์ กับชนชั้นสามัญหรือสามัญชน ได้แก่ ราษฎรทั้งหลาย ส่วนทาสนั้นไม่ปรากฏชัดเจนว่ามีหรือไม่ ยังคงถกเถียงกันอยู่โดยมีหลักฐานบางอย่างบ่งบอกว่ามีทาส แต่เป็นในลักษณะที่ไม่เหมือนกับทาสของตะวันตก เพราะของไทยในสมัยนั้น มีฐานะและศักดิ์ศรีสูงกว่าทาสแบบตะวันตก (แสง บุญเฉลิมวิภาส, 2554: หน้า 65) ส่วนในสมัยอยุธยา มีระบบชนชั้นเป็น 4 ชนชั้น ได้แก่ 1) กษัตริย์ 2) ขุนนาง (ทั้ง 1 และ 2 เรียกรวมว่าชนชั้นปกครอง) 3) ไพร่ หรือราษฎรทั้งหลาย และ 4) ทาส ข้อสังเกตที่สำคัญ คือ ระบบไพร่ เป็นการจัดโครงสร้างทางสังคมของพลเมืองในยุคนั้น ไพร่ มิได้หมายถึงคนที่มีสถานะต่ำต้อย เช่นเดียวกับพวกศุหรหรือจันทาลของสังคมอินเดียโบราณ แต่ ไพร่ คือ ราษฎร ทั้งหมด โดยถือว่าเมื่ออายุถึงเกณฑ์ เช่น 20 ปีต้องมีสังกัด (มูลนาย) หรือมีเจ้านายคอยดูแล ไพร่มีหน้าที่ทำงานให้หลวงตลอดจนอาจถูกเกณฑ์ไปทำศึกสงคราม (ไพร่หลวง) ส่วนไพร่อีกแบบหนึ่งคือ ไพร่สม เป็นสมบัติของเจ้านาย ปกติมีหน้าที่คอยรับใช้ขุนนางอำมาตย์ ไม่ต้องทำงานให้หลวง แต่อาจถูกซื้อขายไปสู่นายใหม่ได้ และถือเป็นมรดกตกทอดถึงลูกหลานของเจ้านายได้ ระบบชนชั้นในสังคมไทยในอดีตนั้นจึงมีขึ้นเพื่อการพัฒนาและการป้องกันบ้านเมืองจากการรุกรานของข้าศึกศัตรูในยุคนั้นมากกว่าการกดขี่เอาเปรียบกัน เห็นได้จากการที่สามารถเปลี่ยนจากชนชั้นล่างขึ้นมาได้ หากทำความดีความชอบ ก็สามารถได้รับพระราชทานเลื่อนฐานะได้ ต่างจากระบบวรรณะของศาสนาพราหมณ์ที่กำหนดตายตัวเปลี่ยนแปลงไม่ได้ นอกจากนี้ในสมัยพุทธกาลซึ่งตรงกับสมัยกรีกยุคนักปรัชญาคนแรกคือ ธาเลส (Thales) พระพุทธเจ้าทรงตรัสไว้เมื่อครั้งได้กับพราหมณ์ว่า ในแคว้นโยนก/โยนะ ซึ่งก็คือไอโอเนียนกรีกนั้น มีการแบ่งเป็นสองชนชั้น คือชนชั้นสูงหรือเสรีชน (Liberal) กับชนชั้นต่ำหรือทาส (Servile) และสามารถเปลี่ยนชนชั้นได้ เมื่อเปรียบเทียบกับรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย อาทิเช่น รัฐธรรมนูญฉบับ 2540 และ 2550 ก็พบว่าได้กำหนดเรื่องชนชั้นในปัจจุบันว่า บุคคลย่อมเสมอภาคกันในกฎหมายและได้รับการคุ้มครองตามกฎหมายเท่าเทียมกัน ชายและหญิงมีสิทธิเท่าเทียมกัน (มาตรา 30) ซึ่งก็ทำให้พอเห็นได้ว่า ปัจจุบันไม่มีระบบ

การแบ่งชนชั้นเหมือนกับอดีตแล้ว แต่ในความเป็นจริงทางสังคมก็อาจจะมี โดยการกำหนดเรียกกันเนื่องมาจากฐานะทางเศรษฐกิจหรือการเข้าถึงทรัพยากรมากกว่า เช่น คำว่ารากหญ้าหรือชายขอบ เป็นต้น

5.3 ความเชื่อเกี่ยวกับหลักกรรม

หลักกรรมหรือหลักการกระทำนั้น มีทั้งในศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา โดยมีความหมายตามศัพท์เหมือนกัน คือ หมายถึง การงานหรือการกระทำ แต่ความหมายที่แท้จริงกรรมคือ การกระทำที่ประกอบไปด้วยเจตนา หรือการกระทำที่เป็นไปด้วยความตั้งใจ ถ้าเป็นการกระทำที่ไม่มีเจตนาก็ไม่เรียกว่าเป็นกรรมในทางพุทธศาสนา

หลักกรรมในศาสนาพราหมณ์มีขึ้นเพื่อสนับสนุนเรื่องวรรณะสี่ ส่วนในพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อโต้แย้งกับระบบวรรณะสี่ของพราหมณ์ โดยศาสนาพราหมณ์สอนหลักกรรมเพื่อให้เชื่อว่า การที่มนุษย์เกิดมาในวรรณะสี่เป็นกษัตริย์ เป็นพราหมณ์ เป็นแพศย์ และเป็นศูทร ก็เพราะว่าได้ทำกรรมที่ทำให้เป็นอย่างนั้น หากเกิดในวรรณะไหนก็แสดงว่าได้ทำกรรมมาเพียงเท่านั้น ต้องยอมรับสภาพที่เป็นอยู่เช่นนั้น ต้องทำหน้าที่ประจำวรรณะนั้นๆ ให้ดีที่สุด แต่ในพุทธศาสนาสอนหลักกรรมเพื่อโต้แย้งจนถึงหักล้างวรรณะสี่ โดยสอนว่าคนจะสูงจะต่ำทรมานประเสริฐมีได้อยู่ในชาติกำเนิด แต่อยู่ที่การกระทำหากทำดีก็เป็นคนดี หากทำชั่วก็เป็นคนชั่ว หากประพฤติปฏิบัติด้วยความเพียรพยายามด้วยสติปัญญาก็สามารถบรรลุธรรมได้ ไม่ว่าจะอยู่ในวรรณะใดทั้งสิ้น

หลักธรรมเรื่อง กรรม ในประวัติศาสตร์กฎหมายไทย พบในวรรณกรรมที่พระเจ้าลิไท ทรงแต่งขึ้นคือ ไตรภูมิพระร่วง โดยเป็นวรรณกรรมที่แสดงถึง ภูมิสามของมนุษย์ตามหลักในพุทธศาสนาเกี่ยวกับ การเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ที่ต้องวนเวียนอยู่ในภพภูมิทั้งสาม ได้แก่ 1.กามภูมิ (กามาวจรภูมิ) 2. รูปภูมิ (รูปาวจรภูมิ) 3. อรูปภูมิ (อรูปาวจรภูมิ) นอกจากนี้ ยังสอนให้หลุดพ้นจากไตรภูมิไปสู่ภูมิที่สี่ คือ โลกุตตรภูมิ (นิพพาน) ทั้งนี้ไตรภูมิพระร่วง ในสมัยสุโขทัย สะท้อนถึงหลักการปกครองในสมัยสุโขทัยคือ หลักธรรมเกี่ยวกับพระมหากษัตริย์ หรือหลักที่ใช้ในการปกครองของผู้ปกครอง คือ

- ในส่วนที่เกี่ยวกับพระจักรพรรดิราช มีหลักการปกครองโดยธรรม การพิชิตดินแดนโดยไม่ต้องใช้ศาสตราวุธ หลักการปกครองที่ประชาชนมีส่วนร่วม “คติเรื่องการร้องเรียนที่พระลานหลวง” หากกษัตริย์ปกครองแล้วเกิดความเดือดร้อนขึ้นในแผ่นดิน ราษฎรก็จะยกขบวนกันไปร้องเรียนที่พระลานหลวง กษัตริย์ต้องสำรวจพระองค์ว่าปกครองดีหรือไม่ บกพร่องอะไร ไม่ปฏิบัติอยู่ในศีลธรรมใดบ้าง ที่เรียกว่าทศพิธราชธรรม

- หลักความยุติธรรมและการแก้แค้นประชาราษฎร์ แม้แต่การลงโทษก็พยายามเลี่ยงการใช้อาญาให้มาก เช่น โทษประหารชีวิตพระเจ้าลิไทไม่ทรงสนับสนุน

- หลักศีลธรรมหรือหลักความประพฤติสำหรับคนทุกคนไม่ว่าชนชั้นใด เมื่อทำแล้วย่อมได้รับผลเสมอเหมือนกัน

5.4 แนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม

คัมภีร์มานวธรรมศาสตร์นั้น ถือว่ากษัตริย์เกิดขึ้นมาจากพระพาหาหรือแขนของพระพรหม ในฐานะผู้ปกครองสูงสุดที่ต้องเป็นผู้นำในการรบ และในอรรถศาสตร์ของเกาฏิลยะกล่าวว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นองค์รัฐภูฏาธิปัตย์หรือกษัตริย์คือรัฐเพราะถือว่าพระองค์เป็นที่รวมขององค์ประกอบที่ทำให้เกิดรัฐ ทรงมีฐานะพิเศษ เพราะเมื่อมาประกอบพิธีราชาสุยะ เทพทั้งแปดจะมารวมอยู่ในพระองค์ ได้แก่ พระอินทร์ วายุ พระยม อัคนี วรุณ พระจันทร์และเทพฤเบร ทั้งนี้พระยมเป็นเทพแห่งความยุติธรรมและเป็นเทพแห่งความตาย ทรงถือทัณฑ์หรือไม่เรียวสำหรับการลงโทษผู้กระทำความผิด เท่ากับว่าฝ่ายพราหมณ์ถือว่ากษัตริย์เป็นอวตารของพระยม ทรงถือพระคธาธารหรือธารพระกรเป็นสัญลักษณ์แทนไม้เรียวของพระยม เท่ากับการทำหน้าที่สำคัญ คือ การลงโทษผู้กระทำความผิดเพื่อให้สังคมเกิดความสงบเรียบร้อย (วินัย พงษ์ศรีเพียร, 2547: หน้า 11)

ในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ตามคติพุทธศาสนา ถือว่ากษัตริย์เกิดจากการที่มหาชนได้ร่วมกันเลือกบุคคลนั้นขึ้นมาและมอบอำนาจในการชี้ขาดข้อพิพาทในการปกครองสังคมบ้านเมือง อำนาจที่ใช้ก็เพื่อมิให้คนที่แข็งแรงกว่ากดขี่ข่มเหงผู้ที่อ่อนแอกว่า อำนาจลงโทษในทางพุทธศาสนาจึงต้องเป็นไปด้วยความชอบธรรม อยู่บนพื้นฐานของหลักการในพระธรรมศาสตร์ โดยมีกล่าวไว้ว่า พระมหากษัตริย์องค์ใดก็ตามมิได้ปฏิบัติตามคำสอนในคัมภีร์พระธรรมศาสตร์และอรรถศาสตร์ย่อมทำให้ราชอาณาจักรล่มสลายหรือเสื่อมลงด้วยการที่พระองค์ขาดความยุติธรรม ดังนั้นกษัตริย์จึงต้องทรงรอบรู้ในราชনীติศาสตร์และวิธีพิจารณาความเป็นอย่างดี ซึ่งหลักในการพิจารณาตัดสินนั้นฝ่ายพราหมณ์ถือว่ากษัตริย์ต้องทรงตัดสินคดีด้วยพระองค์เอง โดยทรงฟังคำปรึกษาของพราหมณ์ผู้มีความรู้ในพหุทางศาสตร์ แต่ในความเป็นจริงหรือทางปฏิบัติก็ได้ทรงตัดสินคดีด้วยพระองค์เองทุกคดี จึงทรงมอบหมายให้คณะตระลาการทำหน้าที่แทนพระองค์ จึงต้องให้ถือหลักอคติสี่ประการ เพื่อไม่ให้เบี่ยงเบนไปจากความยุติธรรม ตามคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์บอกว่า หากตระลาการไม่รักษาความยุติธรรมจะได้รับผลร้ายที่ควรเกิดแก่ผู้กระทำผิดและสมควรได้รับโทษ สำหรับในหลักของคัมภีร์พระธรรมศาสตร์นั้นอธิบายว่า พระอินทร์ได้ทรงมอบหลักอินทภาษ ให้แก่ผู้ที่ทำหน้าที่ตัดสินคดีความ ได้แก่ ฉันทาคติ โทษาคติ โมหาคติ และภยากติ และหลักพิจารณาความว่าผู้พิพากษาศระลาการต้องมีการเที่ยงธรรมดังตราขูและบันทึก ต้องมีจิตมัธยมอย่างกลาง โดยยึดถือพระธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์และราชনীติศาสตร์อย่างเคร่งครัด หากละเมิดหลักนี้ เป็นโทษหนักไถ่ถอนมิได้ กล่าวคือ บาปหนักยิ่งกว่าการฆ่าสัตว์ที่หาความผิดไม่ได้พ้นคนหรือฆ่าพราหมณ์อันทรงพรตพรหมจรรย์นั้นร้อยละ

สำหรับแนวคิดเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมที่มีพื้นฐานมาจากหลักในคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ ในสมัยอยุธยาเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมได้แก่

อำนาจในการพิจารณาคดี การตัดสินข้อพิพาทโดยพระมหากษัตริย์ซึ่งได้รับอำนาจมาจากศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา แต่ต่างกันในเรื่องที่มาของอำนาจ ในแนวของศาสนาพราหมณ์ถือว่าได้รับมาจากพระพรหม ส่วนแนวพุทธถือว่าได้รับมอบอำนาจจากการที่ประชาชนเลือกขึ้นมาที่เรียกว่า มหาชนสมมติ ซึ่งในการพิจารณาคดีจะมีตระลาการหรือผู้พิพากษาทำหน้าที่ไต่สวนสืบพยานและสรุปข้อเท็จจริง แล้วส่งสำนวนให้ตระลาการที่เรียกว่า ลูกขุนเป็นผู้ชี้ขาดว่าฝ่ายใดชนะหรือแพ้คดี

อำนาจในการลงโทษ ในสมัยอยุธยากฎหมายไทยมีบทลงโทษทางอาญาตั้งแต่ประหารชีวิตแบบเปิดเผย มีโทษเชียนตี โทษประจาน รวมทั้งโทษตัดมือตัดตีน ลักษณะการลงโทษเช่นนี้ ได้รับอิทธิพลจากศาสนาพราหมณ์ สำหรับโทษจำคุกเนื่องจากไม่มีเรือนจำ แต่มีการใส่โซ่ตรวนไว้ในกรงขัง ส่วนในทางแพ่งมีโทษปรับสินไหมตามศักดินาแต่ละบุคคล

การไกล่เกลี่ยระงับคดี พบว่ามีระบบการระงับข้อพิพาทหรือการไกล่เกลี่ยแบบไม่เป็นทางการ ในระบบจารีตประเพณีเดิม ในระดับต่างๆ เช่น ระดับในครอบครัว ใช้พ่อแม่ตัดสิน ในระดับชุมชนใช้ผู้เฒ่าผู้แก่จนถึงพระสงฆ์เป็นผู้ตัดสินระงับข้อพิพาท เพื่อไม่ต้องไปฟ้องร้องคดีในศาล อาจเทียบกับระบบไกล่เกลี่ยระงับคดีของศาลในปัจจุบันโดยเฉพาะในคดีแพ่งตลอดจนคดีอาญาที่ยอมความได้ แนวคิดเรื่องนี้จึงสืบเนื่องมาจากแนวคิดทางกฎหมายจากสมัยอยุธยานั่นเอง

หลักความรับผิดชอบร่วมกันของครอบครัวและชุมชน ในอดีตสมัยอยุธยาถือว่า ครอบครัวและชุมชนมีหน้าที่รักษาความสงบเรียบร้อย เช่น ตามกฎหมายลักษณะโจรที่กำหนดให้สมาชิกชุมชนมีหน้าที่ช่วยกันจับโจรด้วย หากอยู่ในละแวกใกล้เคียงแล้วไม่ช่วยถือเป็นความผิด นอกจากนี้การกำหนดให้ต้องช่วยเหลือกันดังกล่าว ก็เพราะในอดีตไม่มีตำรวจจึงต้องให้ชาวบ้านทุกคนทำหน้าที่คล้ายตำรวจในปัจจุบันนั่นเอง อีกประเด็นที่เห็นกันมากในสังคมไทยคือเรื่องไทยมุง โดยเมื่อมีการกระทำความผิดเฉพาะคดีอุกฉกรรจ์เกิดขึ้น บรรดาคนในละแวกนั้นต้องร่วมกันค้นหาหรือออกมาสอบถามกัน จึงเกิดเป็นลักษณะของสังคมไทยที่เรียกว่าไทยมุงนั่นเอง เพื่อรายงานแก่เจ้าหน้าที่บ้านเมือง

6. สรุป

แม้ว่าที่มาของกฎหมายไทยในปัจจุบัน มักกำหนดว่า มาจากกฎหมายลายลักษณ์อักษร ได้แก่ รัฐธรรมนูญ ประมวลกฎหมาย พระราชบัญญัติ พระราชกำหนด พระราชกฤษฎีกา กฎประกาศกระทรวง ระเบียบข้อบังคับของหน่วยงานและเจ้าหน้าที่ กับแหล่งที่มาจากแหล่งที่ไม่

เป็นลายลักษณ์อักษร อันได้แก่จารีตประเพณี วัฒนธรรม หลักกฎหมายทั่วไป เป็นต้น แต่จากการศึกษาเปรียบเทียบย้อนกลับไปในอดีตของประวัติศาสตร์กฎหมายไทยจะพบว่า ที่มาของกฎหมายไทยแหล่งสำคัญมากอย่างหนึ่งคือ พระราชกำหนดบทพระอัยการ พระราชสาส์นนั้นมาจากแหล่งที่เรียกว่าคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์กับคัมภีร์พระธรรมศาสตร์ หรือมาจากหลักในศาสนาพราหมณ์(ฮินดู) กับหลักในพุทธศาสนานั้น จึงค้นพบว่าคัมภีร์ทั้งสองมีอิทธิพลต่อที่มาของผู้ปกครองหรือกษัตริย์ อำนาจของผู้ปกครองในการพิจารณาพิพากษาคดี ระบบชนชั้นบุคคลในสังคม แนวคิดระบบกระบวนการยุติธรรมในกฎหมายไทย โดยผสมผสานผ่านวิวัฒนาการของประวัติศาสตร์สังคมไทยนั้น ในแนวของศาสนาพราหมณ์นั้นสะท้อนบทบาทในเรื่องชนชั้นวรรณะ และการลงโทษที่รุนแรงออกมาเป็นกฎหมายในสมัยอยุธยามาก ส่วนอำนาจของผู้ปกครองในแนวพุทธศาสนาในทัศนะผู้เขียนเห็นว่ามิมีอิทธิพลมากกว่าศาสนาพราหมณ์ เห็นได้จากหลักและวัตรปฏิบัติที่พระมหากษัตริย์ในอดีตตั้งแต่ยุคสุโขทัย เห็นได้จากวรรณกรรมไตรภูมิพระร่วงและระบบการลงโทษที่มีได้เป็นแบบศาสนาพราหมณ์ สืบเนื่องมาถึงปัจจุบันที่ทรงประกาศปฐมบรมราชโองการรัชกาลที่ 9 ว่าจะปกครองแผ่นดินโดยธรรม เพื่อประโยชน์สุขแห่งมหาชนชาวสยาม ส่วนอำนาจในการตัดสินคดีนั้นจากอิทธิพลของทั้งของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาในแง่ที่ว่า ต้องตัดสินคดีให้เป็นธรรมหรือยุติธรรม ภายใต้หลักการสำคัญคือหลักอหิงสา ได้มีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบันโดยเฉพาะผู้ที่เป็นผู้พิพากษาตุลาการในปัจจุบัน ต้องยึดถืออคติสี่ในการทำหน้าที่อย่างเคร่งครัด มีบัญญัติในประมวลจริยธรรมผู้พิพากษาในข้อหนึ่งว่า หน้าที่สำคัญของผู้พิพากษาคือการประสาทความยุติธรรมแก่ผู้มีรรถคดีซึ่งจักต้องปฏิบัติด้วยความซื่อสัตย์สุจริต เทียงธรรมถูกต้องตามกฎหมายและนิติประเพณี ทั้งจักต้องแสดงให้เห็นที่ประจักษ์แก่สาธารณชนด้วยว่าตนปฏิบัติเช่นนั้นอย่างเคร่งครัดครบถ้วน... เหล่านี้ล้วนว่าเป็นตัวอย่างที่แสดงถึงอิทธิพลของศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนาที่มีอิทธิพลต่อกฎหมายไทยมาอย่างยาวนาน แม้ปัจจุบันกฎหมายไทยได้เปลี่ยนแปลงไปอย่างมากเนื่องจากอิทธิพลของระบบกฎหมายตะวันตก แต่คุณค่าของหลักและแนวคิดในอดีตของกฎหมายไทยที่มาจากศาสนาทั้งสอง ย่อมเป็นพื้นฐานสำคัญในการเข้าใจกฎหมายได้ลึกซึ้งมากยิ่งขึ้น ผ่านการศึกษาและตีความจากคัมภีร์มานวธรรมศาสตร์และคัมภีร์พระธรรมศาสตร์หรือจากศาสนาพราหมณ์และพุทธศาสนา

บรรณานุกรม

- ชาคริต อนันทราวัน. (2556). *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
- ชาญณรงค์ บุญหนุน. (2548). *พระธรรมศาสตร์ใน นิติปรัชญาไทย*. มปท.
- ดิเรก ควรสมาคม. (2557). *กฎหมายมหาชนแนวประยุกต์*. (พิมพ์ครั้งที่3). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน
- ทวีศักดิ์ ญาณประทีป. (2518). *วรรณกรรมศาสนา*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- ประยงค์ แสนบุญาน. (2547). *ปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์.
- ร แลงกานต์. (2553). *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*. (ชาญวิทย์ เกษตรศิริ และวิทย์ พงษ์พนิตานนท์ บรรณาธิการ) กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2528). *เล่าเรื่องให้โยมฟัง ชุด 1 ตอนที่ 10* (เทพบันทึกเสียง). นครปฐม.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2549). *พุทธธรรม*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ บริษัทสหธรรมิกจำกัด.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต). (2556). *พัฒนาสังคมไทยด้วยความรู้เข้าใจไตรภูมิ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ผลิธัมม.
- พิน ดอกบัว. (2545). *ปวงปรัชญาอินเดีย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยาม.
- วินัย พงษ์ศรีเพียร. (2547). *ความสำคัญของกฎหมายตราสามดวง: แวนส่องสังคมไทย*. สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) กรุงเทพฯ: เพื่องฟ้า.
- แสวง บุญเฉลิมวิภาส .(2554). *ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย*. (พิมพ์ครั้งที่10). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิญญูชน